

Іван Васильович КРИЦАК,

кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

КРИМІНОЛОГІЯ ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: ДО СУТНОСТІ КРИЗЬ АТРИБУТИ

У цій праці відображені різні кримінологічні школи й підходи української кримінології, що утворюють собою необхідний симбіоз/багаж знань, задля глибшого розуміння/усвідомлення сутності кримінології. Якщо західні кримінологи, твердо стоять на позитивістських, соціологічних позиціях, тоді нам слід трансформувати українську кримінологію на інтегративний/комплексний підхід з відображенням багатьох духовно-ціннісних смислів, що у час нинішньої російсько-української війни є особливо актуальними.

Важливо зауважити, що на поставлені запитання у даній статті в результаті застосованого методу «діалогічної репрезентації» – фрагментарно відповідають видатні вчені нашої держави та світу. Викладач може поставити питання аудиторії із найрізноманітніших галузей знань. Тому нами, децю порушена логічна послідовність викладення тих чи інших запитань, щоб уникнути монотонності, щоб тримати читача у тонусі/ритмі постійної уваги та несподіванки абсолютно різних питань, що розміщені у хаотичному порядку та стосуються першої теми: «Кримінологія як наука і навчальна дисципліна».

Сьогодні активно розробляються такі напрями кримінології через призму міждисциплінарності: політична кримінологія, кримінологія війни, кримінологія спорту, кримінологія пенітенціарна кримінологія. Звідси можливо слід переглянути паспорт спеціальності 12.00.08. Насамперед, слід відкрити у нашій державі нову спеціальність – «кримінолог», подібно як психолог, щоб усі хто бажає, змогли глибинно опанувати багатьма кримінологічними смислами та здобути відповідний рівень знань.

Ключові слова: кримінологія, предмет, міждисциплінарність, злочинність, детермінація, особистість кримінального правопорушника,

протидія злочинності, фонові, метод «діалогічної репрезентації».

Постановка проблеми. Кримінологія за сучасних умов, як і будь-яка наука прагне сформувати асоціативні образи, чим можна краще її вивчати, засвоювати. Вона багато відображена у «закономірностях», а не «випадковостях», у стійких статистичних даних, незаперечних фактах, текстах, результатах досліджень видатних вчених найрізноманітніших галузей. Кримінологія, як і кримінальне право прагне розвинути у здобувачів освіти максимальну заточеність на багатьох смислах соціального буття з широтою логічного мислення того, як зменшити рівні зла/злочинності. Також – це критичний погляд на світ, місце людини в ньому. При перерахуванні підручників з кримінології вимагається максимальна сконцентрованість на найбільш суттєвому, сутнісному, абстрагуватися від другорядного, атрибутивного. Не можна, певна річ, применшити ролі виданих українських підручників з кримінології, адже в них висвітлене те чи інше питання, та чи інша тема/проблема найкращим чином. Концептуальні ідеї багатьох висловлювань авторів потребують окремого наукового розроблення, що стане предметом наступних наукових досліджень. Водночас, пробираючись крізь нетрі мовно-текстуальної репрезентації кримінологічного знання є ризик «потонути» саме у другорядних обставинах з його предметної, методологічної площини, упустивши з поля зору найголовніше, з чого ця наука постала і те, на що вона має бути спрямована, а надто в гостро кризові періоди існування та розвитку Української держави та суспільства.

Методологічні, гносеологічні проблеми у сфері кримінології потрапляли до фокусу уваги В. С. Батиргарєєвої, О. М. Бандурки, В. В. Голіни, О. М. Джужи, О. М. Костенка, О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, В. І. Поклада, В. О. Тулякова та інших знаних вчених, розмірковувачів на предметному порубіжжі, міждисциплінарних пошукачів істични у сфері соціального, дотичного до девіацій, злочинності. Однак й досі лишається можливість «підсвітити» окремі найсуттєвіші складові предмету кримінології та визначити її пізнавальну і практико перетворювальну спрямованість.

Мета статті – визначити ключові компоненти предмету кримінології та з'ясувати перспективи його наукового ускладнення як шляху до підвищення прикладної значущості теоретичного знання про злочинність.

Виклад основного матеріалу. Презентацію результатів нашого дослідження пропонуємо здійснити з використанням діалогічного формату, що моделює сократівський метод запитань у просуванні до істини.

Чому кримінальне правопорушення є осердям розвитку кримінології? Впродовж усього часу існування людства людина як особистість постійно перебувала у певних відносинах із суспільством, які поряд із процесом розвитку цивілізації створювали відповідні суперечності та конфлікти. При цьому одним із найбільш небезпечних видів суспільного конфлікту виступає злочин, який особа вчинює в межах цих відносин.

Тривалий час правові науки, такі як кримінальне право, досліджували процеси, пов'язані з учиненням особою злочинів, лише як окремий прояв негативної діяльності людини¹. Етимологічно слово «кримінологія» означає вчення про злочин (від латинського «*crimen*» – злочин та грецького «*logos*» – знання). Проте згодом це поняття набуло ширшого значення, і сьогодні воно означає науку про злочинність. Але подібне пояснення навряд чи може розкрити зміст науки кримінології².

Чому одного поняття кримінального правопорушення недостатньо для розуміння всього спектру зла, а значить потрібне вивчення злочинності як явища та феномену суспільної реальності/дійсності, чим займається кримінологія? За весь час розвитку людства правознавці озброїли свої суспільства розумінням злочину, сформулювали їх види, створили закони, що визначали, які діяння є злочинами та які покарання треба застосувати до людини за те, що вона вчинила, та визначили форми й методи поводження зі злочинцями. Але водночас жодна наука не охопила проблему злочинності в повному обсязі. Ніхто з правознавців не давав відповіді на головне питання: що робити суспільству для того, щоб його члени не порушували тих правил співіснування, які воно напрацювало й установило. Водночас розвиток суспільної думки та правових наук призвів до появи в науковому просторі спеціальної науки, яка поступово почала досліджувати злочинність як явище, що існує в суспільстві, тісно пов'язане з іншими суспільними процесами, яке має свої закономірності виникнення й вимагає специфічних і багатогранних форм боротьби з ним. Такою наукою стала кримінологія³.

Поняття – «злочин» є ключовим для багатьох наукових дисциплін – від філософської антропології, етики, соціології й до кримінального права та кримінології. Набори істотних ознак, що входять до різних дефініцій поняття «злочин» визначаються специфікою наукових досліджень, необхідністю органічного співіснування даного поняття з іншими, прагненням до несуперечності теорії загалом. І якщо соціологи, політологи, психологи всередині своєї предметної сфери мають достатній ступінь свободи у визначенні тих чи інших понять, то кримінологія в пострадянських суспільствах виявилася нерозривною, сукупно з наукою кримінального права в межах наукової спеціальності «12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право»⁴.

Що являє собою релігійна концепція у розумінні злочинності? Ідеї природного права, прав людини, рівності людей, пізніше стають основою

¹ Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор». 2018. С. 9.

² Кримінологія : підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джу́жі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 11.

³ Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор». 2018. С. 9.

⁴ Поклад В. І., Звонко О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія /за заг. ред. О. М. Литвинова. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2020. С. 33.

для оновлення законодавства найбільш передових країн. Виникнення і розвиток класичної школи кримінального права були частиною цього загального процесу. Полемізуючи з релігійною концепцією злочинності, у якій вчинення злочину пояснювалось впливом на людину з боку диявола, представники класичної школи кримінального права вважали, що порушення закону є результатом вільного вибору людини. Отже, завдання правової науки – знайти такий спосіб впливу, який би змусив особу з власної волі відмовитись від злочинної поведінки й вибрати незлочинну, аби не бути покараним¹.

Яке місце відіграють цінності у профілактиці та боротьбі зі злочинністю? Будь-який порядок передбачає існування певної ціннісно-нормативної системи, де загальні цінності формуються на основі масових уявлень про те, чим варто дорожити й до чого слід прагнути, аби, якщо й не бути повністю щасливим, то хоча б відчувати себе комфортно у своїй життєдіяльності. Загальні соціальні цінності підтримуються соціальними нормами – способами досягнення цінностей, схваленими більшістю. Відповідно, поведінка індивіда може кваліфікуватись як нормальна або ненормальна (девіантна). Своєю чергою, девіантна поведінка буває позитивною або негативною. Будь-яка влада, як суб'єкт правового порядку, прагне виправдати своє володарювання, зробити його соціально схвалюваним (ціннісно-репрезентативним)².

Чи достатньо кримінально-правових заходів для протидії злочинності? Як альтернатива кримінально-правовим заходам, інтенсивно теоретично обґрунтовується запобіжний напрям протидії злочинності, для розробки й впровадження якого одних кримінально-правових знань і догматичного методу дослідження було недостатньо. Потрібна була нова динамічна наука, яка б зосередила свою наукову увагу, з одного боку, на розробці теорії й осмисленої практики нерепресивної протидії злочинності, а з другого, – інтегрувала і пристосовувала для цього напрацювання інших галузей знань. Такою наукою з часом стала кримінологія³.

Чому Ч. Беккарія мав найбільший вплив на формування багатьох сучасних кримінологічних ідей? Свій внесок у розуміння злочинності, а також у формування соціального порядку зробили представники різних галузей науки, правознавці, філософи, літератори, священнослужителі. Проте кримінологічні ідеї й погляди не були об'єднані в загальну систему наукового знання. Безумовно, найсильнішим каталізатором у цьому протиборстві ідей став італієць Чезаре Беккарія (1738–1794 рр.), праця якого «Про злочини і покарання» (1764 р.) сконцентрувала увагу на проблемі злочину, покарання за його вчинення та шляхи запобігання. Наслідком цієї праці була кодифікація англійського кримінального права у

¹ Поклад В. І., Звонко О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2020. С. 22–23.

² Поклад В. І., Звонко О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2020. С. 24–25.

³ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуцька, О. В. Лисосед та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. С. 7.

1800 р. та поява кодифікацій в інших державах Європи¹.

Які тенденції злочинності у тоталітарних та демократичних країнах? Чому в ті чи інші періоди розвитку суспільства кількісні показники злочинності різко зростають, а в інші, навпаки, зменшуються? Також у країнах з тоталітарним режимом число злочинів незначне, а в країнах з розвинутою системою демократичних свобод навпаки. Не зважаючи на значні заходи протидії злочинності, остання не лише не зменшується, а навпаки збільшується, з'являються нові її види та міждержавні злочинні угруповання, та що робити, щоб більш ефективно запобігати та протидіяти злочинності?

Існує певна функціональна залежність між злочинністю та соціальною динамікою (процесами суспільного розвитку). У періоди інтенсифікації суспільного розвитку рівень злочинності завжди зростає. Навпаки, низький рівень злочинності є характеристикою стабільного, сталого соціального порядку, коли суперечності між потребами індивідів та дозволеними суспільством і державою способами їх задоволення мінімальні. Для таких суспільств є характерним жорсткий соціально-правовий контроль (партійний, поліцейський, релігійний, клановий, громадський, виробничий, сімейний тощо) за всіма видами девіацій, заснований, у першу чергу, на обмежуванні рівня потреб більшості індивідів. Звідси – найнижча злочинність у державах з тоталітарними режимами з їх прагненням поширити правовий порядок до меж соціального порядку (ототожнення держави й суспільства) та регулювати практично всі суспільні відносини. Для такої моделі суспільної організації стабільність, підтримання порядку стає головною метою, а будь-які девіації (у тому числі соціально-позитивні, інновативні) стають небезпечними, що впливає на зміст формально-правового оцінювання тих або інших дій як злочинних. При подібному стані речей небезпечною для держави та потенційно злочинною могла стати будь-яка інновація, що завжди й скрізь призводило до уповільнення суспільного розвитку таких суспільств³.

Як поєднати матеріалізм та духовність у кримінології? Як «основа вітчизняної юридичної науки» в авторів Концепції проглядається виключно методологія марксистської парадигми з її спрощеними опозиціями матеріального і духовного, суспільного буття і суспільної свідомості, з ієрархізацією сфер суспільного життя за схемою взаємодії базису і надбудови. Для сучасної світової соціально-філософської та соціологічної думки історичний матеріалізм – уже давно пройдений етап. І справа тут не лише у світоглядній орієнтації авторів. Мова про те, що західноєвропейські правові стандарти, на які зараз орієнтується українська

¹ Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 10.

² Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. С. 9.

³ Поклад В. І., Звонко О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2020. С. 27–28.

правова система, побудовані на основі зовсім інших методологічних парадигм, що істотно відрізняються від теорії марксизму. І якщо ми хочемо, щоб українська кримінологія (нехай навіть як суто юридична наука) відповідала сучасному науковому рівню, слід звернути увагу, зокрема, на неофункціоналістські моделі суспільства, або навіть на постмодерністські уявлення про суспільне життя та кримінальні явища¹.

У якому напрямку сьогодні може розвиватися українська кримінологія? Більш як 200 років кримінологія розвивається у різних напрямках залежно від теорій злочинності, особи злочинця, детермінації злочинності. Віхами у кримінології є класичний, соціологічний, антропологічний, соціобіологічний, психологічний та інші напрями розвитку науки. Сучасна світова кримінологія, а в деяких країнах соціологія злочинності являє собою різну за змістом теорію і практику запобігання злочинності. Не дивлячись на певну різнобіжність національних підходів до проблеми злочинності, кримінологів, як відзначається у спеціальній літературі, єднає 3 фактори: - уявлення про кримінологію як позитивну емпіричну науку, основним завданням якої є отримання достовірних знань про злочинність, особу злочинця, причини й умови скоєння злочинів; - прагнення адекватно оцінити, описати й пояснити ці феномени; - забезпечення політиків ефективною стратегією впливу на злочинність, винахід фундаментальних принципів успіху у протидії злочинності, розв'язання проблеми декриміналізації суспільства².

Які основні проблеми становлять предмет кримінологічної науки? До головних проблем, що утворюють основу предмета кримінології, належать такі: злочинність як дискурсивний, контекстуальний соціально-правовий феномен; кримінальне правопорушення; особа й особистість кримінального правопорушника; детермінація злочинності; протидія злочинності³.

Що розуміти під кримінологічною політикою? Найчастіше словосполучення «кримінологічна політика» в наукових працях уживається в значенні «кримінально-правова (кримінальна) політика» або в більш широкому – «політика у сфері боротьби зі злочинністю» (іноді – «загальна теорія боротьби зі злочинністю»)⁴. Без поглибленої аналітичної роботи, накопичення й вивчення статистичних даних, наукових висновків та узагальнень кримінологічну політику оцінювати неможливо⁵.

Чому конструювання злочинного постійно варіюється? Розуміння предметної визначеності будь-якої науки ґрунтується на визначеності її

¹ Поклад В. І., Звонко О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2020. С. 11–12.

² Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. С. 8.

³ Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор». 2018. С. 10.

⁴ Зеленецький В. С. Общая теория борьбы с преступностью. 1. Концептуальные основы. Х.: Основа, 1994. С. 100–101.

⁵ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. по сіб. / Голіна В.В. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011.. С. 10–11.

об'єкта. Об'єктом будь-якої науки є те, що існує поза науковцями, незалежно від них і на чому вони зосереджують свою увагу. Об'єктом біології, наприклад, є світ живих організмів. Астрономія має своїм об'єктом «зоряне небо над головою». І таке інше. Злочинності ж як об'єктивної реальності не існує. Коли одна людина вбиває іншу, це може бути як злочином, так і подвигом. Або виконанням смертного вироку, який, на жаль, у певній кількості країн усе ще відбувається. Злочин, злочинність є результатами суб'єктивного оцінювання людських вчинків іншими людьми відповідно до соціальних та правових норм. Звідси висновок, що об'єктом кримінології може бути тільки суспільство, як універсальна система цих самих людських вчинків¹.

Що таке злочинність, як соціально-психологічне та соціально-правове явище? Злочинність, як соціально-психологічне та соціально-правове явище, має тривимірну характеристику: особистісно-психологічну, соціальну та кримінально-правову. Перший вимір: будь-яке кримінальне правопорушення є дією особи (групи осіб). Другий вимір: кримінальне правопорушення завдає шкоди іншим людям. Третій вимір: кримінальне правопорушення є поведінкою, що заборонена кримінальним законом. Домінування юридичної складової кримінології позначається на слабкості її методичної бази, аматорському володінні сучасними методами збору та обробки емпіричних даних багатьма юристами-кримінологами. Власних методів дослідження злочинності кримінологія не виробила; учені-кримінологи використовують переважно соціологічні та психологічні методи (опитування, аналіз документів, спостереження, тестування), однак результати цих досліджень викликають багато запитань щодо їх репрезентативності².

Останнім часом певні зміни в офіційному тлумаченні змісту кримінології відбулись. Так у паспорті спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право у характеристиці напрямів досліджень у галузі кримінології з'явилися такі теми як «соціологія злочинності», «кримінальна субкультура» та інші³. Так, психологічна складова кримінологічних досліджень залишилась майже осторонь. Попри наявність у цитованому документі таких тем, що потребують серйозного психологічного аналізу, як «особистість злочинця» та «кримінологічна віктимологія»⁴. Та загалом предметна визначеність кримінології поки що залишається незмінною. Паспорт спеціальності 12.00.08 проголошує: «галузь науки, з якої присуджуються наукові ступені:

¹ Поклад В. І., Звонко О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія /за заг. ред. О. М. Литвинова. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідорєнка, 2020. С. 14–15.

² Рущєнко І. П. Соціологія злочинності – нова галузь вітчизняної соціології. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 10. С. 279–280.

³ Паспорт спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Постанова президії ВАК України 21.05.2008. № 38-06/6. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v38_6330-08. (дата звернення: 24.08.2024).

⁴ Поклад В. І., Звонко О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія /за заг. ред. О. М. Литвинова. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідорєнка, 2020. С. 18.

юридичні науки»...¹.

Можна погодитись з висновком І. П. Руценка, що нинішній «юридичний статус кримінології є, скоріше, політичним, організаційним рішенням, а не даниною науковій логіці»². Для приведення розвитку науки у відповідність із загальними принципами необхідним змінити становище³.

В чому особливості соціально-правової сутності кримінології? Зважаючи на соціально-правове значення кримінологічної науки, її можна розглядати як в широкому, так і у вузькому значенні цього слова. Якщо розглядати її в широкому розумінні, то кордони кримінології поширюються на всі сфери життєдіяльності людини де вона може вчинити злочин. Бо, мабуть нема такої соціальної сфери, яка б своїми умовами не стимулювала або навпаки не стримувала кримінальні процеси. З іншого боку, кордони кримінології дещо обмежені. Це пов'язано з тим, що кримінологія не вивчає суспільство загалом, а лише ті причини та умови, які детермінували злочинність, вплинули на криміналізацію суспільних відносин⁴.

Чи існують пізнавально-допоміжні складові предмету кримінології? До предмета кримінології можна віднести групу елементів, пов'язаних з соціальною патологією, під якою розуміють такі соціальні «фонові» явища, як алкоголізм, пияцтво, наркоманія, проституція, жебрацтво, суїцидальна поведінка і т. д.⁵. Фонові для злочинності явища – це асоціальні, деструктивні види поведінки, що сприяють формуванню особистості злочинця, мають детермінуюче значення у структурі криміногенної ситуації й виконують компенсаторну функцію соціальних інститутів, статусів і ролей. До цих явищ належать алкоголізація, наркотизація, бродяжництво, безпритульність, проституція, домашнє насильство, расизм, ксенофобія, нелегальна міграція та інші асоціальні види діяльності, що деформують особистість і підвалини суспільної моральності. Необхідно наголосити на тому, що під фоновими явищами розуміються не будь-які прояви антисуспільної поведінки, а лише ті, що найбільш імовірно можуть призвести до вчинення злочину⁶.

Які ще додаткові елементи предмета кримінології можете назвати? Предметом кримінології охоплюються такі його елементи, як: кримінологічна політика, історія зарубіжної й вітчизняної кримінології, методологія і методика кримінологічних досліджень, віктимологія, сімейна

¹ Паспорт спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Постанова президії ВАК України 21.05.2008. № 38-06/6. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v38_6330-08. (дата звернення: 24.08.2024).

² Руценко І. П. Соціологія злочинності – нова галузь вітчизняної соціології. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 10. С. 279.

³ Поклад В. І., Звонюк О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2020. С. 19.

⁴ Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право. 2018. С. 10.

⁵ Кримінологія : підручник [Текст] / О. М. Джу́жа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джу́жі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 12.

⁶ Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. С. 11.

та інші різновиди кримінології, так звані «фонові явища» (алкоголізм, наркоманія, порушення норм соціальної моралі, громадського порядку і безпеки, деякі адміністративні правопорушення, проституція, бідність, безробіття, віктимність і віктимізація та ін.), що кореляційно або іншим різновидом детермінант пов'язані зі злочинністю¹.

Наскільки коректно суїцидальність поміщати в коло об'єктів кримінологічного пізнання? Було б не зовсім доречно залишати без належної уваги кримінологічні проблеми, пов'язані з суїцидом. Йдеться про такі з них, коли суїцидент, вирішивши накласти на себе руки, посягає або позбавляє життя інших людей, вчиняючи самогубство суспільно-небезпечним способом (із застосуванням зброї, вибухівки, газу, технічних засобів, отруйних речовин тощо), усвідомлює завдання суспільно-небезпечних наслідків іншим особам. Знання природи суїцидальної поведінки допомагає кримінологу та іншим правоохоронцям відрізнити суїцид від замаскованих вбивств, що інспіруються під суїцид і належать до тіньової структури латентної злочинності. Вивчення детермінант і механізмів суїцидальної поведінки є також необхідним для встановлення істини за справами доведення до самогубства, а також для засвоєння різноманітних форм впливу на суїцидента, охоплюючи сучасні способи такого впливу на дітей (група «Синій кит» в соціальних мережах)².

Що таке протидія злочинності у рамках висвітлення предмета кримінології? Протидія злочинності є системою державних і громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію детермінант злочинності та корекцію поведінки осіб, схильних до правопорушень. Деякі дослідники, розглядаючи злочинність як соціальне явище, вказують, що головним у боротьбі з нею є прогресивні соціально-економічні перетворення. Поряд з цим важливе значення мають і спеціальні кримінологічні заходи запобігання тим чи іншим злочинам, що застосовуються правоохоронними органами та громадськими формуваннями. Кримінологія мовби синтезує в собі все те цінне, що накопичене з проблеми протидії злочинності іншими науками, і дає цілісне знання про весь цей процес³.

Діяльність із запобігання злочинності, як і сама кримінологічна політика, злочинним світом позитивно не сприймається. На жаль, незацікавленими в її здійсненні можуть бути й підприємці, і бізнесмени, і посадові особи, і навіть пересічні громадяни, способи дій і життя яких унаслідок об'єктивних і суб'єктивних обставин часто не відповідають законові⁴.

¹ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. С. 11.

² Кримінологія : підручник [Текст] / О. М. Джу́жа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джу́жі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 19.

³ Кримінологія: Підручник / За заг. ред. О.М. Джу́жі. К.: Юрінком Інтер, 2002. С. 8.

⁴ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. по сіб. / Голіна В.В. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011.С. 12.

Кримінологічне забезпечення протидії злочинності – це допоміжна до протидії злочинності діяльність у вигляді створення сприятливих умов для здійснення відповідними суб'єктами (державними й недержавними органами та установами, громадськими формуваннями й окремими громадянами) впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня. Воно реалізується у формах нормативно-правового, організаційного, інформаційного та науково-методичного забезпечення. Планування заходів протидії злочинності передбачає розробку та застосування розгалужених комплексів дій різних природи й формату з метою кримінологічного впливу на злочинність та її прояви, мінімізацію негативних наслідків злочинних дій тощо¹.

О. М. Литвинов зазначає, що протидія злочинності – це особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, що являє собою різноманітну за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних і недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), що взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів її детермінації на всіх рівнях і нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до гранично допустимого рівня. Це поняття охоплює певну систему державних і громадських заходів, спрямованих вплинути як на злочинність, так і на її елементи².

Чи винайдено ідеальний конструкт протидії злочинності у рамках теорії запобігання злочинності? Вся історія світового досвіду протидії злочинності, численні наукові дослідження переконливо свідчать про те, що остаточно подолати злочинність і ті явища, які її породжують та їй сприяють, поки що неможливо. Навпаки, «кримінологічний статок» отримує нові злочинні прояви. Історія розвитку держави й права ще не створила тих соціально-політичних, економічних, культурно-виховних, моральних умов, за яких подолання злочинності, а точніше, криміногенного потенціалу суспільства, проявами якого і є злочинність, стала б реальністю. Неможливість розв'язати цю глобальну проблему засобами історично створеної моделі переважно репресивного (карального) впливу на злочинців змушує згадати й про іншу давньозвісну модель протидії злочинності – її запобігання, яка (за винятком деяких елементів) у жодній країні довготривало, послідовно, наполегливо не застосовувалася, та спонукає до енергійного пошуку способів її ефективного впровадження. Обов'язковими передумовами запобігання злочинності є соціально-економічна стабільність у державі (і навіть у державах); збільшення

¹ Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. С. 12.

² Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : моногр. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2008. С. 54.

соціального капіталу шляхом здійснення найкращої соціальної політики; позитивна динаміка міжнародного співробітництва; стабільність законодавства, що регулює всі сфери життя; суспільна злагода і збалансованість інтересів різних верств населення та ін.¹

Як кримінологія пов'язана з соціологією? Кримінологія – соціологія злочинності (Ю. Д. Блувштейн, А. Ф. Зелінський, І. П. Руценко та ін.). Частково це вірно, бо в соціології взагалі розглядається суспільна девіація. Але злочинність проявляється як соціально-правова девіація й учений має справу не взагалі з природою злочинності, а з реальними її кримінально-правовими проявами (насиленницька злочинність, злочинність неповнолітніх, економічна злочинність тощо). Тому наука повинна бути тісно пов'язана з кримінально-правовими, а якщо точніше то, і юридичними науками й потребує досконалого знання цих наук. Аргумент щодо офіційного визнання кримінології юридичною наукою означає, що кадри кримінологів комплектуються з осіб, які мають базову юридичну освіту, лише підтвердження думки про підготовку на цій базі кадрів кримінологів-спеціалістів. Кримінологія повинна бути автономною від соціології наукою².

Яким чином кримінологія пов'язана з кримінальним правом? Кримінологія – юридична кримінально-правова дисципліна, частина кримінального права, адже ті явища, які вона вивчає і яким запобігає, мають юридичну характеристику та нормативно регулюються (А. А. Герцензон та ін.). Відома позиція, яка поділяється й досі, що кримінологія вийшла з кримінального права, а тому і понятійно, і змістовно, і ідеологічно вона знаходиться під впливом останнього, що врешті решт робить її додатком кримінального права, тобто соціологією кримінального права. Але якщо звернутися до засновників кримінології, особливо ідей запобігання злочинності Ч. Беккарія, і диференціації наук А. Фейєрбаха, який запропонував виокремити з кримінального права самостійні галузі знань – кримінальну психологію, філософію покарання, кримінальну політику, то стає зрозумілим, що предмети кримінології і кримінального права різні. Створити теорію запобігання злочинності, здійснити наукове прогнозування злочинності та її проявів, планування, керування і контролювання соціального процесу впровадження запобіжних заходів кримінальне право не здатне³.

Чи є кримінологія міждисциплінарною наукою? З позицій І. К. Туркевич, якщо визнати, що кримінологія є комплексною соціально-правовою наукою, то спеціаліст такої стикової науки повинен бути фахівцем не лише із кримінології, але й з багатьох інших наук, які стикаються з кримінологією. А це неможливо. Інша справа, що кримінологія взаємодія з багатьма науками, зокрема з філософією, соціологією, психологією,

¹ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. по сіб. / Голіна В.В. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 10–11.

² Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисосед та ін.; за ред. В. В. Голіні і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. С. 12.

³ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисосед та ін.; за ред. В. В. Голіні і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. С. 12.

кримінальним правом, кримінальним процесом, криміналістикою тощо. До кримінологічних досліджень залучаються фахівці названих та інших наук для розробки більш ґрунтовних рекомендацій щодо запобігання злочинності, окремих її видів та конкретних злочинів¹.

Виникає питання щодо базової підготовки кримінолога: юрист, психолог, педагог, соціолог, економіст? Сьогодні саме юристи (а краще було б сказати юристи-кримінологи) вирішують усі наскрізні проблеми запобігання та протидії злочинності й допомагає їм у цьому кримінологічна наука як самостійна галузь знань. Кримінолог – не універсальний спеціаліст, який здатний дати галузеві рекомендації (економічні, політичні, соціальні, психологічні тощо). Його завданням є лише аналіз видозмін злочинності, результативності заходів її запобігання тощо².

Другим аспектом питання про місце кримінології у системі наукових знань є обґрунтування необхідності більш менш тісних її зв'язків з соціальними й природознавчими науками й практиками. Наявність таких зв'язків – характерна риса кримінології. Кримінологія для підтвердження складних наукових гіпотез стосовно природи злочинності та її окремих проявів, особи злочинця, детермінант, розробки теорії запобігання злочинності «вимушена» спиратися на передові досягнення в осмисленні своїх предметів таких наук як філософія (філософія злочинності), соціології (соціологія злочинності), теорія держави й права, психологія, педагогіка, соціальна психологія, кримінально-правові, адміністративно-правові науки, медицина, екологія, генетика, генна інженерія, кібернетика, політологія, культурологія, релігієзнавство, економіка, демографія та ін. Злочинність – явище і соціальне, і біологічне, і історичне, і психологічне і генетичне, це відноситься і до природи особи злочинця – людини, кримінальну мотивацію і кримінальні дії якої іноді чітко і зрозуміло неможливо пояснити з позиції лише кримінологічних знань. Як писав І. І. Карпець, кримінологія «сигналізує» наука. Вона нагадує державі, суспільству, науковій спільноті, практикам про нагальні проблеми запобігання та протидії злочинності³.

Структура кримінології як науки багато у чому залежить від країни її становлення, традицій науки, методологічних засад учених або школи, соціальних і кримінологічно-значущих проблем, рівня і результатів їх дослідження, потреб практики тощо⁴.

Які основні завдання кримінології? Що стосується завдань кримінології на сучасному етапі розвитку українського суспільства, то серед них можна виокремити такі: - забезпечення адекватного уявлення про сутність і розміри злочинності в Україні; - визначення проблем, причин та

¹ Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем / Автори-упорядники: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, С. Г. Кулик, О.С. Шеремет. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2015. С. 20.

² Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіні і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. С. 13.

³ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіні і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. С. 14.

⁴ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіні і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. С. 15.

умов злочинності й окремих злочинних проявів; - більш глибоке розроблення та сучасне осмислення проблеми особи злочинця, детермінації та механізму злочинної поведінки; - розв'язання проблеми співвідношення та взаємозв'язок злочинних проявів і фонових для злочинності явищ; - створення надійного підґрунтя для сучасного наукового розроблення проблем запобігання злочинам і протидії злочинності; - піднесення ролі, професійної можливості та предметності рекомендацій кримінологічної науки щодо визначення кримінальної політики в державі; - висунення перед кримінологічною наукою проблеми вдосконалення наукового пошуку й упровадження його результатів¹.

Основні завдання кримінології: - отримання достовірних знань про стан, рівень, динаміку, структуру й географію злочинності; - систематичне виявлення й аналіз явищ, процесів, факторів, ситуацій, обставин детермінуючих злочинність; - з'ясування та вивчення протиріч і конфліктів, що призводять до виникнення й реалізації злочинних намірів, а також формування особистості злочинця; - вивчення особи потерпілого від злочину, взаємозв'язків між жертвою та злочинцем; - розробка наукових рекомендацій з усунення або нейтралізації явищ, що сприяють антисуспільній злочинній поведінці; - наукова розробка заходів з виявлення осіб, схильних до скоєння злочинів, їх вивчення та здійснення ефективного профілактичного впливу на них. Основним завданням кримінології є дослідження питань про те, що таке злочинність, яка її сутність, закономірності. Вкрай актуальними є проблеми природи злочинності, де її витoki та які перспективи розвитку².

Кримінологія як теоретична наука реалізує чотири основні функції: описову (діагностичну) – виявляє та фіксує певні факти соціальної дійсності, пов'язані зі злочинністю, відображає їх властивості й ознаки, дає їх науковий опис; пояснювальну (етіологічну) – розкриваючи на основі емпіричних даних і теоретичних положень суть досліджуваних об'єктів, кримінологія дає їм наукове пояснення; 3) прогностичну (футурологічну) – вивчаючи закономірності розвитку кримінологічно-значущих процесів та явищ, наука прогнозує їх майбутній стан; практико-перетворювальну (прагматичну) – кримінологічні знання лише тоді мають цінність, коли вони слугують для суб'єктів протидії злочинності керівництвом до дій³.

Які нові напрями кримінології можна виділити? Розглядаючи проблему систематизації кримінологічних знань, не можна оминати питання існування окремих галузей (напрямків) кримінології. У новітній кримінологічній теорії виокремлюють такі галузі: *вайолентологія* (вивчає насильницьку злочинність, її кількісні та якісні характеристики, особу насильницького злочинця, а також чинники, що її детермінують);

¹ Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. С. 12–13.

² Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. С. 13–14.

³ Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. С. 13.

кримінологічна віктимологія (вивчає характер і поведінку жертви злочину, а також її зв'язок зі злочинцем до, під час і після вчинення злочину з метою вдосконалення форм і методів протидії злочинності); *кримінофамілістика* (вивчає сімейно-побутові прояви злочинності, її причини й умови, особистість злочинця, наслідки та специфічну систему заходів боротьби); *кримінопенологія* (вивчає пенітенціарну злочинність, її причини й умови, особистість злочинця, специфічну систему заходів боротьби та наслідки злочинності в місцях позбавлення волі); *політична кримінологія* (вивчає закономірності існування злочинності в політичній сфері життя суспільства, її причини, особистісні характеристики тих, хто скоює злочини в цій сфері, їх жертв, а також заходи щодо її попередження); - *кримінотеологія* (вивчає релігійну злочинність і злочинну поведінку, їх типи, підтипи, показники, закономірності, причини й умови, форми впливу на них, а також кримінологічні параметри релігійних явищ – релігії та злочинності в історії й політиці); *наркостримінологія* (вивчає кількісні та якісні показники наркозлочинності, детермінуючі фактори наркоманії й наркотизації суспільства, особу наркозлочинця, проблеми протидії незаконному обігу наркотиків); *екокримінологія* (вивчає злочинність, яка посягає на екологічну безпеку в суспільстві, її причини, особу екологічного злочинця й заходи протидії злочинності в цій сфері)¹.

Висновки. Підсумовуючи, виділимо декілька тез, що фіналізують результати наукового пошуку, здійсненого в межах цієї статті:

- оглядовий матеріалів з найпоширеніших українських підручників з кримінології, що широко використовуються в освітньому процесі та науковій діяльності, свідчить, що охоплені підручники надають всебічне бачення предмета кримінології як науки та навчальної дисципліни включаючи визначення кримінології, її цілі, методи дослідження, а також її значення як навчальної дисципліни. Загалом, підхід до дослідження кримінології через аналіз найбільш використовуваних підручників має велике значення для студентів, викладачів і науковців, зацікавлених у глибшому розумінні предмета;

- одним з важливих аспектів дослідження є те, що акцентується на ідеях і концепціях, що можуть бути корисними для широкої аудиторії слухачів. Використання методу голосового перечитування підручників для максимального зосередження на матеріалі за нинішніх умов сумбурного світу може бути інструментарієм у прагненні досягти високого рівня деталізації та розуміння кримінологічного контенту;

- подальше вивчення історичного/біблейського шляху розвитку кримінології (за 7533 роки від створення світу) стане цінним доповненням до існуючої кримінологічної літератури, адже дозволить більш глибоко зрозуміти еволюцію кримінологічної науки і її сучасний стан в українському контексті;

---

¹ Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. С. 14–15.

- наукова робота в галузі кримінології не припиняється, і є необхідність у подальшому узагальненні наукових статей, які могли б підвищити рівень розуміння та сприяти розвитку нових підходів у кримінології. Систематизація та аналіз нових наукових праць може значно збагатити існуючу базу знань і сприяти більш глибокому розумінню динаміки злочинності та методів її запобігання;

- у сучасній українській кримінології спостерігається унікальний підхід, що поєднує різноманітні школи і методи дослідження, відображаючи як національну специфіку, так і реакцію на сучасні виклики, зокрема в умовах війни. Такий підхід дозволяє українським науковцям більш глибоко розуміти явища злочинності та розробляти ефективніші стратегії протидії. З огляду на це, інтегративний підхід, що включає як позитивістські, так і соціологічні методи, доповнені духовно-ціннісними аспектами, виглядає як важливий елемент розвитку сучасної кримінології в Україні. У контексті війни цей підхід є особливо актуальним, адже він враховує не лише соціально-економічні, але й культурно-історичні чинники, які формують кримінальну ситуацію та її сприйняття в суспільстві. З огляду на це, варто продовжувати розвивати українську кримінологічну науку, впроваджуючи інтегративні підходи, які враховують багатогранність людських цінностей та специфіку соціальних процесів у період конфлікту;

- методика, застосована в статті для представлення матеріалу у вигляді «діалогічної репрезентації» включає в себе постановку різних питань, на які фрагментарно відповідають видатні вчені як нашої країни має на меті унікальну подачу для сприйняття навчального та наукового матеріалу, щоб уникнути монотонності та забезпечити читача постійною увагою й зацікавленістю. Цей підхід може бути корисним у навчанні, адже спонукає до обговорення різноманітних аспектів кримінології. Викладач, використовуючи цю методику, може задавати/ставити питання із найрізноманітніших галузей знань, тим самим сприяючи глибокому розумінню предмету і розвитку критичного мислення у студентів. Також, це може бути цікаво для читачів, що шукають універсальні підходи до вивчення складних тем, що дозволяє розглядати предмет кримінологічної науки із різних точок зору, а не слідувати суворій послідовності матеріалу;

- шлях стосовно активного розвитку міждисциплінарних напрямків у кримінології є вельми актуальним та перспективним. Справді, сучасна кримінологія дедалі частіше взаємодіє з іншими науковими дисциплінами, що дозволяє більш глибоко аналізувати феномени злочинності та розробляти ефективні стратегії її запобігання. Наприклад, політична кримінологія (яку активно розробляв Ю. В. Орлов) досліджує вплив політичних процесів і рішень на злочинність, кримінологія війни розглядає злочини, пов'язані з військовими конфліктами тощо;

- стосовно глибинних філософських, теологічних та кримінологічних питань, пов'язаних зі злом і його трактуванням в сучасному світі, треба зауважити, що розуміння злочину та зла, як і підхід до їхнього попередження, багато в чому залежать від історико-культурного та

релігійного контексту. Звідси, так важливою є інтеграції духовних і ціннісних аспектів у сучасну правову теорію і практику, що допоможе створити більш гармонійне суспільство, засноване на моральних і духовних принципах, а саме:

- зло, як поняття, має глибоке коріння в біблійній історії. Воно розглядається не лише як моральна категорія, але і як метафізична. Біблія та інші священні тексти надають фундамент для розуміння зла як гріха, що впливає на духовний і матеріальний світи.

- сучасна кримінологія звертається до релігійних текстів і концепцій для розробки методів профілактики злочинів, включаючи суїцидальні нахили. Бібліотерапія, як частина віктимології, використовується для надання психологічної підтримки і допомоги людям, які пережили травматичні події або стикаються з внутрішніми конфліктами.

- злочинність в сучасному світі потребує чіткого розділення понять зла (як абстрактного, морального поняття) і злочину (як конкретного, правового терміну). Концепт зла стосується моральних і духовних сфер, тоді як злочин розглядається в контексті правової системи. Цей поділ важливий для розуміння і трактування як правопорушень, так і моральних гріхів.

- сучасне праворозуміння дедалі більше звертається до духовно-ціннісних орієнтирів. Ідеологія прав людини поступово збагачується новими ціннісними підходами, які базуються на теологічних і моральних принципах. Це відображає глобальну тенденцію до переосмислення правових систем і практик через призму духовності та моралі.

- зараз триває своєрідна «війна» смислів, ідей, ідеологій та цінностей. Вона впливає на всі аспекти життя, включаючи право і справедливість. У такому контексті кримінологічний підхід може допомогти в глибшому розумінні природи злочину і його впливу на суспільство.

- важливість підготовки викладача до заняття та його вміння утримувати увагу аудиторії за нинішніх умов є надзвичайно важливим. Викладання – це не просто передача інформації; це складний процес, що вимагає не лише глибоких знань, а й вміння емоційно і духовно впливати на слухачів. Знання, здобуті з книг і матеріалів, безумовно, важливі, але не менш важливим є те, як ці знання передаються. Вміння створити атмосферу, в якій інформація стає живою і захоплюючою, – ось справжнє мистецтво викладання. Від рівня захоплення інформацією та вміння передати цю захопленість аудиторії залежить успіх усього навчального процесу. Викладач постійно виконує безліч операцій: він впливає на розум, емоції та волю слухачів, прагне не лише донести інформацію, а й викликати інтерес/зацікавленість, спонукати до роздумів і обговорень. Справжній майстер викладання здатний захопити аудиторію в орбіту свого знання та інтелектуальної гри, утримувати її увагу і надихати на пізнання нових горизонтів. Дуже важливо, щоб викладач мав не лише глибокі знання з предмету, а й був майстром комунікації, здатним перетворити будь-яке заняття на захопливу подорож у світ знань;

- життя курсанта/студента та викладача сповнене подій та моментів,

що залишаються в пам'яті на все життя. Кожна лекція чи семінар — це не просто передача знань, а й унікальний досвід взаємодії, обміну ідеями та емоціями. Викладач, як і артист на сцені, відчуває певне хвилювання та відповідальність, адже його завдання — не лише донести інформацію, а й завоювати довіру студентів, надихнути їх на глибоке осмислення матеріалу та критичне мислення. Для цього необхідний широкий кругозір, уміння відчувати аудиторію та вчасно знаходити потрібні слова чи цитати, що можуть підтримати інтерес та увагу курсантів/студентів. Баланс між формальністю та неформальністю, між строгістю та свободою — це ті нюанси, які роблять лекції та семінари живими та незабутніми. Досвід викладача накопичується із роками. З досвідом приходить уміння керувати атмосферою в аудиторії, розуміти, коли потрібно виявити суворість, а коли заохотити вільну дискусію. Це дозволяє формувати не просто академічні знання, а й культивувати справжню академічну свободу — здатність студентів мислити незалежно, ставити запитання та шукати свої відповіді. Успішне викладання вимагає не лише знань, а й емоційної гнучкості, уміння справлятися з непередбачуваними ситуаціями та підтримувати мотивацію курсантів/студентів. Зрештою, це мистецтво, що постійно розвивається та дарує величезне задоволення від усвідомлення свого внеску у формування майбутніх поколінь;

- метод діалогізму або «діалогічної репрезентації» може бути ефективним інструментом для створення контенту в соціальних мережах, таких як TikTok, YouTube або Telegram, з теми кримінології. Такий підхід дозволяє інтерактивно і живо обговорювати складні питання, залучаючи аудиторію до активної участі в дискусії та формуванні власних висновків. Кримінологія, як наука, що вивчає закономірності злочинності та боротьби з нею, може знайти багато цікавих форм подання для масової аудиторії. Через асоціативні образи, використання яскравих прикладів і обговорення актуальних тем можна не лише інформувати, а й спонукати до глибшого розуміння суспільних проблем. Наприклад, використання статистичних даних та науково підтверджених фактів допомагає краще усвідомити проблему злочинності та її наслідків. А через розповіді про експеримент, висловлювання відомих учених можна засвідчити, як наука підходить до розв'язання цих проблем. Це також може включати обговорення фільмів чи інших медіа-матеріалів, що досліджують психологічні або соціальні аспекти злочинності, шкоду від негативних емоцій і впливу на людину, такі як зміна ДНК під впливом стресу чи агресії чи ефективності молитовних станів. Такий контент сприятиме підвищенню обізнаності щодо впливу негативної поведінки і її наслідків. Використовуючи методи діалогізму, можна сприяти формуванню більш критичного та усвідомленого ставлення до питань кримінології, стимулювати дискусії, що допоможуть виявити глибші причини проблеми та запропонувати більш ефективні шляхи їх розв'язання;

- кримінологія, як і кримінальне право, є важливими науками, що прагнуть не лише зрозуміти причини та наслідки злочинної поведінки, але й розробити ефективні стратегії для зменшення рівня злочинності. Вони

виховують у слухачів та читачів здатність до глибокого та критичного осмислення світу, розуміння місця людини в ньому, а також розвиток логічного мислення, необхідного для аналізу складних соціальних явищ. Перечитування підручників з кримінології вимагає зосередженості на основних ідеях і концепціях, які є «ізіюминками» кримінологічної науки. Ці ключові фрагменти тексту допомагають читачам проникнути у глибини кримінологічних досліджень і зрозуміти широкий спектр наукових питань, що охоплює цей курс — від вивчення мотивів злочинців до аналізу соціальних умов, що сприяють злочинності. Кримінологія також пропонує критичний погляд на суспільство, дозволяючи глибше зрозуміти складність людських взаємодій і соціальних структур, що можуть вести до злочинної поведінки. Кримінологічна наука розглядає багато аспектів, включаючи етичні дилеми, правові норми та психологічні фактори, що впливають на злочинність. Як влучно зауважив класик, щастя та нещастя є взаємопов'язаними явищами, і лише через усвідомлення страждань та труднощів ми можемо по-справжньому зрозуміти і цінувати моменти радості та задоволення. Так само і в кримінології, дослідження злочину та його впливу на суспільство допомагає краще зрозуміти природу правопорушень і розробити методи їхнього попередження, забезпечуючи більш безпечне і справедливе суспільство;

- ідея про необхідність створення нового навчального посібника з кримінології має великий потенціал, особливо з огляду на необхідність об'єднання класичних і сучасних підходів у цій галузі. Будь-який навчальний матеріал має базуватися на вже наявних знаннях, що довели свою ефективність і легкість для сприйняття. Це створює фундамент для глибшого розуміння студентами ключових концепцій і теорій кримінології. Водночас, враховуючи безперервний розвиток науки і появу нових досліджень, важливо не лише узагальнювати існуючі знання, але й інтегрувати нові/перспективні ідеї, що відображають сучасні тенденції у сфері кримінології. Це дозволить українській кримінології розвиватися відповідно до актуальних викликів і потреб суспільства;

- успіх у викладанні кримінології, як і в будь-якій іншій науці, залежить від зусиль викладача, його здатності адаптуватися до змін і готовності використовувати новітні досягнення науки. Звичайно, важливу роль відіграють і внутрішні переконання, в тому числі віра в свої сили і духовна підтримка, що здобувається багатьма добрими справами та бажанням не грішити. Для створення корисного і сучасного посібника з кримінології важливо провести детальний аналіз наявних наукових праць, визначити ключові тенденції та дихотомії розвитку кримінологічної науки. Це допоможе сформулювати новий підхід до викладання кримінології, що буде одночасно інноваційним і заснованим на перевірених часом знаннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисов С. Ф., Денисова Т. А., Кулик С. Г., Шеремет О. С. Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна». 2015. 658 с.

2. Дремін В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монографія. Одеса : Юрид. лит-ра, 2009.

3. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. по сіб. / Голіна В.В. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

4. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. по сіб. / Голіна В.В. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

5. Зеленецький В. С. Общая теория борьбы с преступностью. 1. Концептуальные основы. Х.: Основа, 1994 С. 100–101.

6. Зеленецький В. С. Общая теория борьбы с преступностью. 1. Концептуальные основы. Х.: Основа. 1994.

7. Зелінський А. Перспективи подальшого розвитку кримінології. Право України. 2001. № 1.

8. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.

9. Кримінологія : підручник [Текст] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

10. Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор». 2018. 588 с.

11. Кримінологія. Особлива частина: Навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман; за ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 1999. 232 с.

12. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. 513 с.

13. Кримінологія: навчальний посібник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2009. 348 с.

14. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. К.: Національна академія управління, 2010. 496 с.

15. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. О. М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2002.

16. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : моногр. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2008.

17. Орлов Ю. В. Напрями кримінологічної думки // Кримінологічний довідник.

URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/napryamikriminologichnoji-dumki/>

18. Паспорт спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Постанова президії ВАК України 21.05.2008. № 38-06/6. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v38_6330-08. (дата звернення: 24.08.2024).

19. Поклад В. І., Звонок О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідорєнка, 2020. 202 с.

20. Руцєнко І. П. Соціологія злочинності – нова галузь вітчизняної соціології. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 10. С. 279–280.

21. Руцєнко І. П. Соціологія злочинності: Монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 370 с.

22. Сучасна кримінально-правова система в Україні: Реалії та перспективи. Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна та ін. Київ: ВАІТЕ, 2015. С. 586–588.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2024

Ivan V. KRITSAK,

Phd in Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CRIMINOLOGY AS A SCIENCE AND ACADEMIC DISCIPLINE: TOWARDS THE ESSENCE THROUGH ATTRIBUTES

This work reflects various criminological schools and approaches of Ukrainian criminology, which form the necessary symbiosis/baggage of knowledge for a deeper understanding/awareness of the essence of criminology. If Western criminologists firmly stand on positivist, sociological positions, then we should transform Ukrainian criminology into an integrative/complex approach reflecting many spiritual and value meanings, which are especially relevant during the current Russian-Ukrainian war.

It is important to note that the questions posed in this article, as a result of the applied method of «dialogical representation», are answered fragmentarily by prominent scientists of our country and the world. The teacher can ask questions to the audience from a wide variety of fields of knowledge. Therefore, we have somewhat disrupted the logical sequence of presenting certain questions in order to avoid monotony, to keep the reader in the tone/rhythm of constant attention and surprise of completely different questions, which are placed in a chaotic order and relate to the first topic: «Criminology as a science and an academic discipline».

Today, such areas of criminology are actively being developed through the prism of interdisciplinarity as: political criminology, war criminology, sports criminology, criminology, penitentiary criminology. From here, perhaps, the passport of the specialty 12.00.08 should be revised. First of all, a new specialty should be opened in our country - “criminologist”, similar to a psychologist, so

that everyone who wishes can deeply master many criminological meanings and gain the appropriate level of knowledge.

Keywords: *criminology, subject, interdisciplinarity, crime, determination, personality of a criminal offender, combating crime, background, method of «dialogical representation».*